

**ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ЗМІНИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ:
ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)**

Стаття присвячена розгляду особливостей формування нових лінгвоідеологем у свідомості сучасних українців у межах роцесу декомунізації. Визначено ставлення до "старих" та "нових" героїв як лінгвоідеологем. За наслідками асоціативного експерименту та опитування з'ясовано ставлення українців до історичних персонажів та до заборони комуністичної та націоналістичної ідеології.

Ключові слова: лінгвоідеологема, декомунізація, мовна свідомість.

На сьогодні Україна знаходиться у світоглядному та ідеологічному вакуумі: нової ідеології ще не сформовано й активні заходи здійснені стосовно зруйнування старої, через що і виникло явище декомунізації, яке виявляється у «ленінопаді» та масовому перейменуванні, але ми не можемо стверджувати, що декомунізація – нова ідеологія, оскільки вона є тільки перехідним процесом, який і створює ідеологічний вакуум.

Ідеологічний вакуум призводить до того, що в громадян не сформована модель правильної поведінки та ставлення до певних персоналій та осіб, оцінка розсіяна, і суспільство, залишаючись без міцних та постійних поглядів, демонструє байдужість та відчуженість від політичної позиції. Саме ці риси сучасних українців, на наш погляд, призвели до таких результатів вільного експерименту.

Актуальність дослідження: незважаючи на те, що пакет законів був прийнятий чотири роки тому, питання «навіщо міняти старі назви вулиць чи міст, демонтувати старі пам'ятники» постійно звучить у суспільних дискусіях. Усе це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою роботи є визначення лінгвокогнітивних особливостей формування нових ідеологем у свідомості сучасних українців на підставі результатів асоціативного експерименту.

Для опитування російськомовного та українськомовного населення було використано 9 мовних одиниць: *Іван Мазепа, Петро I, Катерина II, Маркс, Енгельс, Ленін, Михайло Грушевський, Бандера, Шухевич*; загальна кількість інформантів, які брали участь в експерименті – 41.

В експерименті взяли участь респонденти, різні за віком (18-28 років – 75,5%; 29-35 років – 5%; 36-50 років – 19,5%), статтю (жінки – 69,2%, чоловіки – 30,8%), освітою (вища – 82,5%, середня – 17,5%) та рідною мовою (українська – 34%, російська – 66%). Під час проведення експерименту інформантам пропонувались анкети, що містили слова-стимули. В анкетах необхідно було записати свій вік, стать, освіту, рідну мову, а також

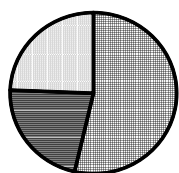
вказати своє ставлення до заборони комуністичної та націоналістичної ідеологій, подати 1-2 асоціації, які першими спадають на думку.

За результатами опитування ставлення українців до заборони комуністичної та націоналістичної ідеологій, зокрема демонтажу пам'ятників Леніну.

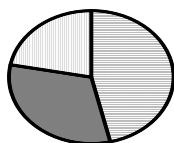
• 53,7% реципієнтів виступають “за” заборону комуністичної ідеології; 22% – “проти”; 24,4% – “байдуже” (діаграма 1)

• 36,6% реципієнтів виступають “за” заборону націоналістичної ідеології; 39% – “проти”; 24,4% – “байдуже” (діаграма 2)

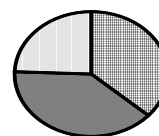
• 46,3% реципієнтів виступають “за” демонтаж пам'ятників Леніну; 31,7% – “проти”; 22% – “байдуже” (діаграма 3)

Діаграма 1

Діаграма 2

Діаграма 3

За результатами асоціативного експерименту **Іван Мазепа**:

Гетьман (14); история Украины (5); Зрадник (3); герой (2); патриот (2); казачество (2); Барокко; Батурич (2); один із правителів України; не предатель; жертва московського царя; один з борців за незалежність; хотів, як краще, а вийшло, як завжди; объединение Левобережной и Правобережной Украины; 10 грн церкви багата людина; людина, яка не стримала вірність царю; видатний український історичний діяч; дипломат; власть.

Не надали асоціації – 1.

За результатами експерименту у свідомості сучасних українців **Іван Мазепа** має такі лінгвокогнітивні складники:

1) логіко-раціональні – *казачество; гетьман; история Украины; объединение Левобережной и Правобережной Украины; дипломат; власть;*

2) образно-оцінні – *Барокко; Батурич; 10 грн церкви, багата людина;*

3) ціннісні ознаки – *зрадник; герой; патриот; один із правителів України, не предатель; жертва московського царя; один з борців за незалежність; хотів, як краще, а вийшло, як завжди; людина, яка не стримала вірність царю; видатний український історичний діяч.*

Асоціативне поле **Іван Мазепа** за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: *видатний український історичний діяч; герой; патриот; не предатель; один з борців за незалежність.*

Негативні: *Зрадник; хотів, як краще, а вийшло, як завжди; 10 грн церкви, багата людина; людина, яка не стримала вірність царю; жертва московського царя.*

Нейтральні: *гетьман; история Украины; Барокко; Батурич; объединение Левобережной и Правобережной Украины; дипломат; власть; казачество; один із правителів України.*

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 15%, негативна – 15%, нейтральна – 70%. Отже, у свідомості

сучасних українців на слово-стимул *Іван Мазепа* переважають логіко-раціональний складник та позитивна оцінка.

За результатами експерименту асоціативне поле імені *Петро I* має таку структуру: *Царь Российской империи (7); Петербург (4); кат українського народу (4); вікно в Європу (4); Російська імперія (3); жорстокий (3); війна (2); новатор (2); реформатор (2); мудрий правитель (2); правитель Российской империи; розірвав Україну на шматки; імператор; открития; обман.*

Не надали асоціації – 3.

За результатами експерименту, у свідомості сучасних українців *Петро I* має такі лінгвокогнітивні складники:

1) логіко-раціональні – *Царь Российской империи; Петербург; Російська імперія; правитель Российской империи; імператор;*

2) образно-оцінні – *жорстокий; мудрий правитель; обман; вікно в Європу; війна; открития;*

3) ціннісні ознаки – *новатор; реформатор; розірвав Україну на шматки; кат українського народу;*

Асоціативне поле *Петро I* за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: *мудрий правитель; новатор; реформатор; открития.*

Негативні: *кат українського народу; жорстокий; розірвав Україну на шматки; обман; війна.*

Нейтральні: *Царь Российской империи; Петербург; вікно в Європу; Російська імперія; правитель Российской империи; імператор.*

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 18%, негативна – 29%, нейтральна – 47%. Отже, у свідомості сучасних українців на слово-стимул *Петро I* переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

За результатами експерименту *Катерина II* – це:

Зруйнувала Запорізьку Січ (6); пам'ятник (5); цариця Росії (4); Одеса (3); засновниця Одеси (3); Императрица (3); фаворити (3); культура; просвещение (2); кат українського народу (2); правителька (2); строгая правительница; будівниця; мудра жінка; поневолення; расцвет; стерво; курва, яка почала всерйоз винищувати українську свідомість; Велика.

Не надали асоціації – 1.

За результатами експерименту, у свідомості сучасних українців постать Катерина II має такі лінгвокогнітивні складники:

1) логіко-раціональні – *цариця Росії; Велика; засновниця Одеси; Императрица; правителька; правительница;*

2) образно-оцінні – *культура; пам'ятник; Одеса; просвещение; будівниця; фаворити; мудра жінка; расцвет; стерво; курва, яка почала всерйоз винищувати українську свідомість;*

3) ціннісні ознаки – *зруйнувала Запорізьку Січ; поневолення; кат українського народу.*

Асоціативне поле *Катерина II* за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: *просвещение; будівниця; мудра жінка; расцвет; культура.*

Негативні: *кат українського народу; стерво; курва, яка почала всерйоз винищувати українську свідомість; зруйнувала Запорізьку Січ; поневолення.*

Нейтральні: пам'ятник; цариця Росії; Одеса; засновниця Одеси; Императрица; фаворити; правителька; правительниця.

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 18%, негативна – 29%, нейтральна – 47%. Отже, у свідомості сучасних українців на слово-стимул **Катерина II** переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

За результатами експерименту, **Маркс:** Капітал (13); комунізм (5); Карл (4); улица (3); умный человек (2); идеология (2); марксизм (2); економіст (2); **Енгельс;** капіталізм; пісня Брутто; теоретик коммунистической идеологии; политический деятель; видатний суспільний діяч; навіжений.

Не надали асоціації – 1.

За результатами експерименту, у свідомості сучасних українців **Маркс** має такі лінгвокогнітивні складники:

- 1) логіко-раціональні – капітал; комунізм; Карл; идеология; марксизм; економіст; **Енгельс;** капіталізм; теоретик коммунистической идеологии; политический деятель;
- 2) образно-оцінні – навіжений; визначний суспільний діяч; пісня Брутто; улица;
- 3) ціннісні ознаки – умный человек.

Асоціативне поле **Маркс** за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: умный человек; видатний суспільний діяч.

Негативні: навіжений; пісня Брутто.

Нейтральні: капітал; комунізм; Карл; улица; идеология; марксизм; економіст; **Енгельс;** капіталізм; теоретик коммунистической идеологии; политический деятель.

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 7%, негативна – 5%, нейтральна – 88%. Отже, у свідомості сучасних українців на слово-стимул **Маркс** переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

За результатами експерименту, асоціативне поле імені **Енгельс** має такий вигляд: **Маркс** (14); філософ (5); капітал (3); комуніст (3); жодних (2); місто в РФ; іще один; засновник комунізму; теорія доданої вартості; капіталізм; основатель марксизма; вчений; **Германия.**

Не надали асоціації – 6.

За результатами експерименту, у свідомості сучасних українців **Енгельс** має такі лінгвокогнітивні складники:

- 1) логіко-раціональні – **Маркс;** філософ; капітал; комуніст; засновник комунізму; теорія доданої вартості; капіталізм; основатель марксизма; вчений; **Германия;**
- 2) образно-оцінні – іще один; місто в РФ;
- 3) ціннісні ознаки – немає.

Асоціативне поле **Енгельс** за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: немає.

Негативні: іще один.

Нейтральні: **Маркс;** філософ; капітал; комуніст; місто в РФ; засновник комунізму; теорія доданої вартості; капіталізм; основатель марксизма; вчений; **Германия.**

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 0%, негативна –3%, нейтральна – 97%. Отже, у свідомості

сучасних українців на слово-стимул **Енгельс** переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

За результатами експерименту, асоціативне поле імені **Ленін** має такий вигляд: *СРСР (7); революція (5); комунізм (5); авторитаризм (3); монстр (2); більшовики (2); кат українського народу (2); лідер (2); переворот (2); нелюдь; параноїк; Ленінград; псевдосоціалізм; впровадив новий порядок, який мав свої + і -; релігія для народу, а не комунізм; комуняка; Маркс; Енгельс; Ульянов; ідеологія; декомунізація; таваріщі; контрреволюція.*

Не надали асоціації – 1.

За результатами експерименту, у свідомості сучасних українців **Ленін** має такі лінгвокогнітивні складники:

- 1) логіко-раціональні – *СРСР; революція; комунізм; Маркс; Енгельс; Ульянов; ідеологія; впровадив новий порядок, який мав свої + і -;*
- 2) образно-оцінні – *монстр; нелюдь; параноїк; комуняка; таваріщі; Ленінград;*
- 3) ціннісні ознаки – *релігія для народу, а не комунізм; авторитаризм; декомунізація; контрреволюція; псевдосоціалізм;*

Асоціативне поле **Ленін** за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: немає.

Негативні: *монстр; нелюдь; параноїк; псевдосоціалізм; комуняка; релігія для народу, а не комунізм; авторитаризм.*

Нейтральні: *СРСР; революція; комунізм; Ленінград; Маркс; Енгельс; Ульянов; ідеологія; декомунізація; контрреволюція; впровадив новий порядок, який мав свої + і -; таваріщі.*

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 0%, негативна – 25%, нейтральна – 75%. Отже, у свідомості сучасних українців на слово-стимул **Ленін** переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

За результатами експерименту, **Михайло Грушевський** – це:

50 гривень (6); перший президент України (5); історик (4); інтелегент; письменник (3); президент Української Народної Республіки (2); УНР (2); конституція (2); освіта (2); вулиця в Києві (2); шановна людина; український діяч; поганий політик; культурний діяч; "країною керують люди, яким вона не потрібна"; слабкий; дідок, який боявся; революція; студентське повстання.

Не надали асоціації – 3.

За результатами експерименту, у свідомості сучасних українців **Михайло Грушевський** має такі лінгвокогнітивні складники:

- 1) логіко-раціональні – *перший президент України; історик; письменник; президент Української Народної Республіки; УНР; конституція; український діяч; культурний діяч; революція; "країною керують люди, яким вона не потрібна";*
- 2) образно-оцінні – *шановна людина; поганий політик; слабкий; дідок, який боявся; 50 гривень; вулиця в Києві; студентське повстання; освіта;*
- 3) ціннісні ознаки – *інтелегент.*

Асоціативне поле **Михайло Грушевський** за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: *шановна людина; інтелегент.*

Негативні: *поганий політик; слабкий; дідок, який боявся.*

Нейтральні: *50 гривень; перший президент України; історик; письменник; президент Української Народної Республіки; УНР; конституція; освіта; вулиця в Києві; український діяч; культурний діяч; революція; студентське повстання; "країною керують люди, яким вона не потрібна".*

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 10,5%, негативна – 8%, нейтральна – 81,5%. Отже, у свідомості сучасних українців на слово-стимул **Михайло Грушевський** переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

За результатами експерименту **Бандера** – це:

Націоналізм (6); лідер ОУН УПА (5); Західна Україна (4); герой України (3); моя бабушка (3); Степан (3); угроза; жорстокість (2); бандит; патріот; революціонер; Україна; визволитель України; зрадник; занадто багато шуму навколо нього; навколо нього багато міфів та таємниць; хотів звільнити ЗУ від гніту СРСР за допомогою союзу з німецькими військами під час 2СВ; образ; розбій; мутний тип; ворог; занадто радикальні методи; нехороший чоловік; суспільна ненависть; безумці.

Не надали асоціації – 2.

За результатами експерименту у свідомості сучасних українців **Бандера** має такі лінгвокогнітивні складники:

1) логіко-раціональні – *націоналізм; лідер ОУН УПА; Західна Україна; Степан; Україна; хотів звільнити ЗУ від гніту СРСР за допомогою союзу з німецькими військами під час 2СВ; революціонер;*

2) образно-оцінні – *угроза; жорстокість; образ; розбій; мутний тип; ворог; занадто радикальні методи; нехороший чоловік; суспільна ненависть; безумці; навколо нього багато міфів та таємниць; моя бабушка;*

3) ціннісні ознаки – *зрадник; занадто багато шуму навколо нього; бандит; патріот; визволитель України; герой України.*

Асоціативне поле **Бандера** за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: *визволитель України; герой України.*

Негативні: *угроза; жорстокість; бандит; розбій; мутний тип; ворог; занадто радикальні методи; нехороший чоловік; суспільна ненависть; безумці; зрадник; занадто багато шуму навколо нього.*

Нейтральні: *націоналізм; лідер ОУН УПА; Західна Україна; Степан; Україна; навколо нього багато міфів та таємниць; хотів звільнити ЗУ від гніту СРСР за допомогою союзу з німецькими військами під час 2СВ; революціонер; образ; моя бабушка.*

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 10%, негативна – 31%, нейтральна – 59%. Отже, у свідомості сучасних українців на слово-стимул **Бандера** переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

За результатами експерименту **Шухевич** – це:

УПА (10); націоналіст (6); герой України (3); предатель (3); Бандера (2); Роман (2); Михайло; патріот; визволитель України; український націоналіст ОУН проти радянської влади невдачі сподівання на німців за самостійну Україну; то же самое; суперечлива персона.

Не надали асоціацію – 10.

За результатами експерименту у свідомості сучасних українців постать *Шухевич* має такі лінгвокогнітивні складники:

1) логіко-раціональні – *УПА; націоналіст; Бандера; Роман; Михайло; український націоналіст ОУН проти радянської влади* ;

2) образно-оцінні – *то же самое; суперечлива персона; невдачні сподівання на німців за самостійну Україну;*

3) ціннісні ознаки – *предатель; герой України.*

Асоціативне поле постать *Шухевич* за критерієм “оцінність” поділяється на такі групи:

Позитивні: *герой України.*

Негативні: *то же самое.*

Нейтральні: *УПА; націоналіст; Бандера; Роман; Михайло; український націоналіст ОУН проти радянської влади невдачні сподівання на німців за самостійну Україну; суперечлива персона.*

Представлені відомості були систематизовані за математичними розрахунками: позитивна оцінка становить 9%, негативна – 3%, нейтральна – 88%. Отже, у свідомості сучасних українців на слово-стимул *Шухевич* переважають логіко-раціональний складник та нейтральна оцінка.

Отже, пропонуючи 9 мовних одиниць: *Іван Мазепа, Петро I, Катерина II, Маркс, Енгельс, Ленін, Михайло Грушевський, Бандера, Шухевич*, ми з’ясували за допомогою вільного асоціативного експерименту, що у свідомості українців до всіх постатей переважають логіко-раціональні асоціати та нейтральна оцінка. Цікавим фактом виявилось те, що більшість інформантів відповідала “байдуже” на запитання стосовно їхнього ставлення до заборони комуністичної ідеології, заборони націоналістичної ідеології та демонтажу пам’ятників Леніну.

Наше дослідження показало, що оцінка вищевказаних постатей неоднорідна. Отже, закон про декомунізацію є загрозливим явищем для національної єдності, оскільки він провокує розпалювання ворожнечі в суспільстві, яке перебуває в різних ціннісних парадигмах.

Список використаної літератури

1. Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати. Збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / Сергій Бутко, Сергій Горобець, Ігор Каретніков, Богдан Короленко, Максим Майоров (упоряд.). – К: Український інститут національної пам’яті, 2015. – С. 21

2. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів» // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 37-38. – Ст. 366.

3. "Ідеологія в сучасному світі", наук.-практична конф. (2011 ; Київ). Науково-практична конференція "Ідеологія в сучасному світі", 19–20 жовт. 2011 р. : [матеріали доповідей і виступів]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 223 с.

4. Кузьмина Н. А. Деидеологизация или новая идеологизация? (Идеологемы нового времени) / Н. А. Кузьмина // Язык и стиль современных средств массовой информации : межвуз. сб. науч. тр. Всерос. конф., посв. 80-летию проф. Н. С. Валгиной. – М., 2007. – 228 с.

5. Купина Н. А. Языковое строительство: от системы идеологем к системе культурем / Н. А. Купина // Русский язык сегодня. – М.: Азбуковник, 2000. – № 1. – С. 182-190.

6. Мангейм К. Идеология и утопия // Утопия и утопическое мышление: антология зарубежной литературы. – М., 1991. – С. 115.

7. Український інститут національної пам'яті: Офіційний веб-сайт [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/>